

EL LLARG EXILI DELS REFUGIATS I DESPLAÇATS

Josep Ricart i Oller

1. Qui són i per què fugen?
2. La vida en els campaments
3. El dret d'asil

Annex 1. Les mines antipersonals

Annex 2. Testimonis

Notes

Aquest Quadern reproduceix en gran part i actualitza el que publicà la **Fundació Intermón**, el juny del 94, en la seva col·lecció *Documents*, n. 4. Escrit per **Josep Ricart**, sj. (coordinador per Espanya del *Servei Jesuïta a Refugiats*), amb la col·laboració d'**Ignasi Senillosa** (director del *Servei d'Estudis d'Intermón*).

Remetem a aquella publicació, especialment pel que fa a les notes i a l'abundant aparat crític, i per la seva selecta bibliografia. A l'edició actual se li ha afegit l'annex de *testimonis*. El Quadern s'edita amb la col·laboració d'*Intermón* i de la *Unió Europea*.

1. QUI SÓN I PER QUÈ FUGEN?

1.1. LA POBLACIÓ MUNDIAL I LES MIGRACIONS

La Terra ha arribat l'any 1994 a una població de 5.700 milions d'habitants. El repartiment de la població als cinc continents s'ha fet, tot al llarg de la història humana, d'una manera turbulenta. Des del principi de la curta història de la nostra espècie (encara no 150 o 200 mil anys) l'*homo sapiens* s'ha distingit més per les seves migracions que pels seus assentaments. Cultures nòmades de caçadors-recol·lectors van donar pas a cultures sedentàries i agrícoles, no sense grans pugnes entre ells. Els primers assentaments són de fa només uns 30.000 anys aC.

Avui, a les portes d'una *humanitat urbanitzada*⁽¹⁾, els fluxos migratoris s'han aegantat. L'èxode poblacional del segle XIX a Europa, en la primera revolució industrial, s'ha incrementat durant aquest segle, sobretot després de la Segona Guerra Mundial. Avui, quan el món s'ha convertit en un *llogarret global*, gràcies sobretot a les telecomunicacions i al neoliberalisme imperant, la complexitat dels moviments migratoris està determinada principalment per motius:

a) *Sòcio-econòmics*. Amb la lliure circulació del capital, les empreses transnacionals i les borses financeres han configurat un nou mercat mundial -consagrat amb l'Acta final de la Ronda Uruguai (1994)-, on les inversions van al Sud, però buscant mà d'obra barata i paradisos fiscals de treball, mentre els pobres van cap a les ciutats i cap al Nord, en recerca de treball i d'unes condicions de vida més dignes. El resultat és la *migració econòmica*.

b) *Polítics*. Amb la descolonització, la caiguda del mur de Berlín i la venda d'armes per alimentar les més de 30 guerres actives avui al planeta -totes elles, tret del conflicte de l'ex-Iugoslàvia, als països del Sud- s'han creat les tràgiques condicions que originen el flux de *desplaçats, refugiats i demandants d'asil*.

En l'origen de qualsevol moviment migratori, sense distinció de causes, hi ha el fenomen anomenat *en sociologia push-pull*, és a dir, la concurrència de dues forces, una que empeny (push) a sortir del propi país per les condicions inhumanes en les quals es viu, i una altra que atrau (pull) a anar a un altre lloc millor amb l'esperança de refer-hi la vida. Encara que el factor determinant variï segons els casos i doni lloc a diversos tipus de migracions (econòmiques o polítiques), la decisió d'emigrar sempre ve donada -com molt bé indica el demògraf Fergany⁽²⁾- per la *diferència de benestar*, concepte operatiu que inclou aspectes culturals, sòcio-polítics i econòmics. Quan es comparen dos estats del benestar, la persona o el grup s'inclinen cap a on perceben un major guany i es desencadena el flux migratori. En el cas dels refugiats, tanmateix, els factors *push* (conflicte armat, persecució política, fam...) són sens dubte els determinants.

1.2 LA LLISTA DELS REFUGIATS AUGMENTA

Ningú no pot fer una llista precisa del nombre de refugiats perquè contínuament es veu afectada per "entrades" i "sortides", segons que van esclatant nous conflictes o se'n solucionen d'altres. Totes les llistes tenen una validesa limitada. Els darrers anys, però, la llista de refugiats no ha parat d'incrementar-se ja que les causes que els generen continuen produint-se.

Principals llocs d'origen dels refugiats

Palestina	3.136.800
Afganistan	2.835.300*
Ruanda	1.715.000*
Bòsnia-Herzeg.	863.300*
Libèria	784.000*
Iraq	635.900*
Sudan	510.000
Somàlia	457.400*
Eritrea	384.500*
Azerbaian	374.000*
Angola	344.000
Burundi	330.000*
Moçambic	325.000*
Vietnam	294.900
Sierra Leona	260.000*
Armènia	229.000*
Burma	203.300*
Etiòpia	192.750*
Tajikistan	165.000*
Togo	140.000

* Les dades amb asterisc varien molt segons les fonts

FONT: WORLD REFUGEE SURVEY, 1995

Es calcula que actualment hi ha 100 milions de persones desarrelades l'equivalent al 2% de la població mundial⁽³⁾. D'aquests, 19,7 milions es consideren *refugiats* perquè han hagut de creuar la frontera del seu país per escapar de la persecució, la violència o la mort. 24 milions més viuen *desplaçades* en l'interior dels seus propis països. La resta són víctimes de la pobresa o de la destrucció del medi ambient i s'anomenen *emigrants*, sobretot aquells que abandonen zones rurals per viure a la ciutat.

Principals països amb poblacions internes desplaçades

Sudan	4.000.000
Sudàfrica	4.000.000
Angola	2.000.000
Turquia	2.000.000
Bòsnia/Herzeg.	1.300.000
Ruanda	1.200.000
Libèria	1.100.000
Afganistan	1.000.000
Iraq	1.000.000

Sierra Leona	700.000
Azerbaian	630.000
Colòmbia	600.000
Líban	600.000
Ghana	174.400

FONT: WORLD REFUGEE SURVEY, 1995

Aquestes xifres no ens poden transmetre l'angoixa de cada rostre humà que pateix aquesta tragèdia. Però potser ens pot ajudar a comprendre-ho millor pensar que, cada dia, unes 10.000 persones passen a augmentar la llista de refugiats; o que 1 de cada 5 africans està refugiat; o que 1 de cada 130 habitants del planeta es veu forçat a viure en l'exili... Sabíem, per exemple, que Iran té el major nombre de refugiats de tot el món, més de 4 milions, el 70% dels quals provenen de la guerra amb l'Afganistan? O que hi ha refugiats en 28 països d'Àfrica? O que la superpoblada Bangladesh té 250.000 refugiats de la veïna Myanmar? O que Malawi, amb 10,3 milions d'habitants, acull més d'1 milió de refugiats de Moçambic?

1.3 PER QUÈ FUGEN?

L'Alta Comissió de les Nacions Unides per als Refugiats, Sadako Ogata, en el discurs inaugural de la Conferència Internacional per a la protecció de les víctimes de la guerra, que es va fer a Ginebra (31.8.93), deia:

"Des dels seus inicis en 1951, els esforços de la meua Oficina han tingut el rerefons sinistre de les convulsions humanes com a conseqüència de la guerra: en primer lloc, la lluita per l'alliberament del domini colonialista; després, els conflictes internacionals i interns basats en les diferències ideològiques de la Guerra Freda, i més recentment, el brot de despietades guerres ultranacionalistes."

Amb aquest "rerefons sinistre" de la guerra, origen de bona part de les turbulències migratòries, podem indicar tres causes principals de les migracions:

1. **Raons polítiques:** el segle XX, escenari de dues guerres mundials, ha arribat a extrems de destrucció sense precedents en la història de la humanitat. La producció d'armament convencional i nuclear, la divisió ideològica entre dos blocs est-oest, les zones d'influència geopolítica amb les seves respectives aliances militars OTAN-Pacte de Varsòvia han mostrat al món -que crèiem "civilitzat"- imatges de criminalitat i inhumanitat en les quals "hem superat el límit del tolerable en la guerra moderna" (del discurs abans esmentat de Sadako Ogata). L'holocaust jueu, la guerra del Vietnam, els genocidis de Pol Pot a Cambodja o del poble kurd, la guerra del golf Pèrsic, les guerres de *baixa intensitat*, les tortures, els desapareguts, les poblacions arrasades... mostren el menyspreu més absolut pels drets humans dels quals tant ens enorgullem, al costat de l'amarga veritat que avui la principal víctima de les guerres és la població civil⁽⁴⁾.

2. **Raons econòmiques:** el neoliberalisme d'aquest final de segle, anunciat com "la fi de la història" manté el *sobredesenvolupament* hegemònic dels països rics a costa del *subdesenvolupament* de la resta de la humanitat. El deute extern (o etern?), els

megaprojectes que alteren els fràgils ecosistemes (grans pantans hidroelèctrics), l'explotació dels pulmons verds de l'Amazònia... unit als desastres naturals i la desertització creixent d'extenses zones, eixamplen cada vegada més l'abisme entre el Nord i el Sud i enfonsen els seus pobles en la misèria.

3. **Raons ètnico-religioses:** els brots de "despietades guerres ultranacionalistes" (com mostren els casos més recents de Bòsnia- Herzegovina o de Rwanda i Burundi) han adquirit aquesta dècada un relleu inesperat, on allò que és ètnic i religiós apareix com la punta de l'iceberg que oculta el substrat polític omnipresent.

1.4 REFUGIAT, QUI ETS?

1. En 1951 es va signar la *Convenció de les N.U. sobre l'estatut dels refugiats i apàtrides* (116 països s'hi van adherir i 66 no ho van fer) que, en 1967, es va completar amb el *Protocol de Nova York* (117 països adherits). En el seu article 1, es defineix com a refugiat:

"Tota persona que, a causa de fonamentats temors de ser perseguida per motius de raça, religió, nacionalitat, pertinença a determinat grup social o opinions polítiques, es trobi fora del país de la seva nacionalitat i no pugui o, a causa dels temors esmentats, no vulgui acollir-se a la protecció del seu país; o bé que, sense tenir nacionalitat o trobant-se fora del seu país de residència, no pugui o no vulgui tornar." (Article 1,A.2)

La persecució i el temor fonamentat marquen les coordenades del refugiat. Una lectura atenta de la Convenció ens mostra que: a) es tracta de garantir els *drets civils i polítics*, no els *sòcio-econòmics* (en plena Guerra Freda, convenia visibilitzar les raons dels dissidents del bloc soviètic); b) es tracta d'un document europeu (en la postguerra calia repartir la càrrega de refugiats); c) es tracta de situacions *individuals*, no col·lectives, amb exclusió d'aquells que fugen avui per causa d'una "violència generalitzada". El *Protocol adicional* de 1967 va suprimir la limitació als "estats europeus".

2. En 1969, el creixent nombre de refugiats va portar l'Organització per a la Unitat Africana (OUA) a la *Convenció que tracta els aspectes específics del problema dels refugiats a Africa*, on es diu:

"El terme refugiat s'aplicarà a tota persona que, a causa d'una agressió externa, ocupació, dominació estrangera o esdeveniments que alterin greument l'ordre públic en una part del país o en tot el país d'origen o nacionalitat, es veu obligada a deixar el seu lloc habitual de residència per buscar refugi en un altre lloc fora del seu país d'origen o nacionalitat." (Article 1,2).

S'adapta el marc jurídic del Primer Món a la realitat del Tercer. S'amplia la definició: a les persones desprotegides per les autoritats a causa d'una agressió externa, ocupació, dominació, etc; es reconeix la legitimitat de la fugida en circumstàncies de perill generalitzat; s'emfatitza més la gravetat del desordre públic que els motius personals de la fugida; s'hi incorporen els "desplaçats".

3. La *Declaració de Cartagena* (1984), aprovada per l'OEA l'any següent, té en compte sobretot la realitat d'Amèrica Central i diu:

"Totes les persones que han hagut d'abandonar el seu país perquè les seves vides, seguretat o llibertat estan amenaçades per una violència generalitzada, l'agressió externa, els conflictes interns, la massiva violació dels drets humans o altres circumstàncies que alteren greument l'ordre públic." (Concl. 3).

Tres categories i una nova definició de refugiat

A partir d'aquests documents, de valor jurídic divers, podem distingir tres categories de refugiats:

El **refugiat legal**, que s'ajusta a la Convenció de Ginebra de 1951 i al Protocol de Nova York de 1967. El **refugiat "de facto"**, víctima de conflictes armats, polítiques econòmiques errònies o calamitats naturals. En tots aquests casos, l'emigració és *involuntària* i han de ser tractats, en la pràctica, com a refugiats, tant a Europa com als països de primer asil. Els **desplaçats** dins el propi país. En realitat, haurien de ser assimilats als refugiats, ja que el seu desplaçament respon a les mateixes causes.

Als motius de violència racial, religiosa o política que posen en risc la vida d'una persona, sembla avui necessari afegir-hi una altra mena de violència com és l'extrema pobresa i així ho ha fet notar el *Consell Mundial de les Esglésies* en la seva nova definició de refugiat:

"Totes les persones forçades a abandonar les seves llars sense poder o sense voler tornar-hi per causa de la persecució o del temor ben fonamentat de persecució per motius de raça, ètnics, nacionalitat, pertinença a un grup social particular o per les seves opinions polítiques i també per la sistemàtica privació econòmica o altres circumstàncies relacionades amb la guerra."

Aquesta definició ampliada encara no té el consens dels organismes internacionals, però comprèn millor els grups que comparteixen el risc comú de la pròpia vida, per qualsevol tipus de violència, sense pretendre assimilar la resta de migracions que van a un altre país a la recerca d'unes millors condicions de vida (cas dels emigrants econòmics).

La separació entre refugiat polític i emigrant econòmic no sempre és fàcil d'establir, ja que les raons polítiques i econòmiques sovint són interdependents. El refugiat *no* és la persona que emigra simplement per millorar el seu nivell de vida. I en conseqüència "els que fugen de condicions econòmiques que posen en perill la seva vida i la seva integritat física han de ser tractats d'una manera diferent a la que s'utilitza amb aquells que emigren per millorar la seva pròpia situació."⁽⁵⁾

2. LA VIDA EN ELS CAMPAMENTS

La tragèdia dels refugiats, -"potser la major tragèdia de totes les tragèdies humanes del nostre temps" (Joan Pau II)- amenaça de convertir-se en un dels problemes més explosius de les pròximes dècades. Un món on es violen impúnement els drets humans continuarà engendrant refugiats de totes classes.

El nombre total de desarrelats -refugiats o desplaçats interns- supera, com hem vist, els quaranta milions (equivalent a la població de Tòquio, Nova York i Sao Paulo). Per intentar comprendre el drama humà hem de mirar els rostres d'aquests vells que fixen els seus ulls semitancats en un hortizó que ja no existeix, aquestes mares que protegeixen dins la seva falda exànime els seus fills adormits en un gest d'infinita tristesa, aquests homes carregats amb quatre trastos rescatats d'una fugida cap a enlloc, aquests adolescents que han vist truncat el seu futur, en aquests nens-home d'ulls espantats i oberts... El drama humà inabastable, profund, punyent...

Un reportatge de televisió, amb l'impacte de les imatges, ens permet captar el desolador paisatge d'un camp de refugiats en tendes de campanya o protegits amb plàstics o amuntegats en naus o vivint a barraques sense aigua potable, sense llum, sense latrines, gairebé sense aliments... Però el paisatge interior de les persones encara és més desolador. Només ens hi podem acostar amb tremolor i respecte, de la mà d'aquells qui ho pateixen. Escoltem alguns testimonis de com transcorre la vida als campaments.

2.1. ESTRANGERS EN TERRA ESTRANYA

"No hi ha tristesa més gran que perdre el lloc on hom ha nascut" escrivia Eurípides al segle V abans de Crist. I la tradició bíblica d'Israel, poble que va conèixer tantes deportacions i exilis, es fa ressò d'aquesta tristesa al salm 137: "Asseguts a les vores dels rius de Babilònia, ploràvem en recordar Sió, les cítares penjades dels arbres. Ens deien els nostres deportadors: Canteu-nos un càntic de Sió! Com podíem cantar un cant de Jahvéh en una terra estranya?" L'arribada als camps es fa en total desemparament:

"Només podíem portar el que cabia dins una petita bossa. Ens van avisar, a més, que no carreguéssim gaires coses. Durant uns quants dies vaig anar cremant documents, papers i escrits, sense pensar en cap altra cosa que desfer-me de tot allò que pogués comprometre'm. A mesura que les cendres volaven amb el vent, jo sentia que havia cremat la meva vida" (Tran Thi Nga, Vietnam del Sud).

"El meu pare era un soldat de l'exèrcit de Lon Nol. Després del triomf de Pol Pot, se'n va anar lluny per amagar-se dels Khmers Rojos. Abans de deixar-nos, li va dir a la meva mare. 'Ven-te totes les joies i els vestits. Quan arribi la pau ens veurem de nou'. Fou la darrera vegada que vaig veure el meu pare. Aleshores jo tenia cinc anys (...) Després d'esperar endebades que tornés, vam decidir escapar-nos a Tailàndia, i encara que era molt perillós i que molta gent havia estat assassinada, vam arribar per fi al campament de Khao I Dang. Els primers sis mesos van ser molt durs perquè no teníem papers, no ens donaven la ració de menjar i calia anar amb

molt de compte amb els guàrdies." (Amrong Chia, Cambodja).

Els refugiats comencen la seva nova vida amb un passat al darrere, un passat del qual mai més no podran alliberar-se: la por i la incertitud abans de partir, el record de la violència, les petjades de la mort en la seva pròpia família, les circumstàncies de la fugida... a més de la manca de notícies dels familiars que es van quedar allà i de la inquietud de no saber si seran vius. És el trauma que reflecteixen les mirades ansioses i receloses al visitant dels camps de refugiats, en els seus llargs silencis i en les seves respostes evasives.

2.2. SENSE TREBALL I SENSE RUMB

Els camps són zones de protecció especial i els refugiats necessiten una autorització per sortir-ne. Dins dels campaments, tenen plena llibertat de moviment, però, per anar on?

ACNUR i les ONG intenten millorar aquesta situació, mitjançant acords amb els governs locals. Mèxic, per exemple, ha ofert terres de cultiu als refugiats guatemalencs dels estats de Chiapas, Campeche i Quintana Roo, repartits en campaments de 3 a 5 mil persones. Però en els immensos camps d'Àfrica central o del sud-est asiàtic on malviuen 50 o 100 mil refugiats amb prou feines si es pot organitzar la subsistència.

Aquesta manca d'ocupació i de treball accentua encara més el drama d'aquestes vides que els impedeix desenvolupar-se normalment i fer cap projecte de cara al futur. Només tenen un present ple d'ansietat i buit de sentit. Un ghetto sense holocaust.

2.3. El tedi de cada dia

Els dies d'un campament no són com els del calendari. Tots són iguals. La vida es fa monòtona i avorrida.

"A Tailàndia, vivíem miserablement i monòtonament en un camp tancat amb filats de punxes i patrullat pels *rangers* tailandesos de la brigada especial 80, amb un uniforme negre, sense fer res perquè no teníem cap dret. Erem un poble sense pàtria, sense representació, com presoners oblidats darrere unes reixes. Però els refugiats també som éssers humans i tenim dret a fer les coses que fan els altres, la llibertat d'anar on van els altres. Per desgràcia, només podíem tenir aquesta llibertat en somnis".⁽⁶⁾

"Passen els anys i un dia és igual al següent. I vas perdent fins i tot la capacitat de sorpresa pel que ens pot passar. Aquesta monotonia es reforça perquè els refugiats no tenen cap capacitat de decisió sobre el seu present ni el seu futur. La seva vida és en mans alienes -organismes internacionals, països d'acollida, ONG, que són els qui se'n responsabilitzen i decideixen per ells. Atesos mínimament en les seves necessitats bàsiques (alimentació, salut, educació), encara que no sempre, depèn de campaments, amb prou feines els queda la possibilitat de responsabilitzar-se de l'esfera privada."

"Aquí no passem gana i sabem que hi ha molta gent solidària que ens ajuda des de l'exterior i els estem molt agraïts. Tanmateix, no és normal dependre dels altres,

perquè hom vol decidir per si mateix i fer-se càrrec de la seva família, com ho ha fet sempre. Això és una cosa en la qual penso contínuament." (Saineng, Laos).

En aquestes condicions no és estrany que proliferi entre els refugiats l'alcoholisme, el joc, les baralles o qualsevol altre símptoma de deteriorament humà⁽⁷⁾. La llibertat de moviments limitada, la manca d'ocupació, el cercle social tancat, la provisionalitat, la por, la incertitud, l'avorriment desemboquen en una angoixa creixent. "La majoria dels refugiats -ens comentava el delegat d'ACNUR per a Amèrica Central- exigeix més del que els permet la vida en un campament. I és lògic, perquè viure en un campament és veure't obligat a acceptar el que et donen i quan t'ho donen; és anar allà on et manen, sense poder anar allà on vols. El simple fet d'arribar en un camp de refugiats anul·la la voluntat de superació de la persona, que es manifesta, sovint, en el rebuig a qualsevol col·laboració. I, malgrat tot, és impressionant el nivell de cooperació de la gent."

Els efectes d'aquestes condicions inhumanes es manifesten també en el nivell de la salut. El personal mèdic que atén els campaments està convençut que la majoria de símptomes diagnosticats -vertígens, migranyes, dolors gàstrics, trastorns mentals... - són d'origen psicossomàtic.

2.4. LA DONA-FAMÍLIA

En els campaments, la família és la dona -mare i pare alhora- com és habitual en les cultures de molts pobles del Tercer Món. Però aquí al fenomen cultural s'hi sobreposa un element nou: a la família, hi falten persones importants (marit, fills barons grans) assassinades o desaparegudes. Són famílies que han quedat truncades i desestructurades.

"Consideredu no solament com som ara, sinó com érem abans", ens comentava, gairebé ens suplicava, una dona d'un campament. Sentir-se arrencat de la pròpia cultura és potser una ferida que mai no cicatritzarà.

"Per què ens han voltat amb filats? Jo sóc una dona lliure. Ara, en canvi, el meu cor s'encongeix i ploren els meus ulls quan les muntanyes ens retornen l'eco dels nostres cants com una crida a la llibertat. Som un poble amb milers d'anys d'existència, tenim la nostra pròpia història, el nostre idioma, la nostra cultura, la nostra música... Per què ara així? Per què? Per què?" (Dona refugiada del Kurdistan, 1988).

A moltes cultures del Sud una dona sola no té capacitat per sortir-se'n davant l'Administració dels campaments si no va acompanyada del marit o d'un home. Només la necessitat l'obliga a sobreposar-se amb valor a aquesta situació: "Quan arribes, experimentes un gran trauma i se't fa difícil tirar endavant. Et sents impotent i sola. Una dona a l'exili ha de tirar endavant la seva família i ha de ser forta, més forta que un home. Cal deixar de banda la tristesa i la nostàlgia d'estar lluny de la teva pàtria i mirar sempre endavant i fer el que calgui. Només tens dues opcions: o et superes o et trenques" (Marta, Xile, 1987).

2.5. ELS NENS-HOME

"Sabien vostès -ens preguntava Sadako Ogata, Alta Comissionada de les Nacions

Unides per als refugiats- que centenars de milers de nens refugiats se'n van al llit amb gana cada nit? O que només un refugiat de cada vuit va a l'escola? La majoria d'aquests nens no han anat mai al cine, ni al parc ni molt menys a un museu. Molts d'ells creixen darrere un filat, o en camps aïllats. No han vist mai una vaca o un gos. Creuen que l'herba és per menjar i no per jugar o córrer. Els nens refugiats són la part més trista de la meua feina, però li dono la més gran prioritat."

Els nens refugiats són, al costat de les dones, el sector més vulnerable. Nens sense infància, sense país, sense llar. Cada dia, en algun lloc del món, hi ha nens que es converteixen en refugiats. Escapen sense que hi hagi temps ni d'agafar una joguina, només amb els seus somnis. Més de la meitat de la població refugiada del món són nenes i nens. En el camí cap al refugi han conegut el terror, la gana, la separació o la pèrdua de les persones més estimades, de tot allò que estimaven i els donava seguretat. La mirada perduda dels nens refugiats que han estat abandonats o els pares dels quals han mort és una de les coses més tristes del món.

Als campaments, trobaran l'indispensable per a les seves necessitats més immediates: refugi, seguretat, aigua neta, menjar, atencions mèdiques i educació. Però això no ens ha d'enganyar. La majoria d'aquests nens i nenes tenen cicatrius amagades i miren el món a través d'un filat. No ens ha d'estranyar que aquests nens creixin sentint que el món no ha estat bo amb ells. Sovint presenten greus problemes emocionals (retraïment, depressions, malsons). El seu creixement físic i emocional és anormal.

2.6. REFUGIATS, DESPLAÇATS I MEDI AMBIENT

La degradació del medi ambient pot ser *causa i conseqüència* dels fluxos de refugiats i desplaçats. Com a *causa* (refugiats del medi ambient), el deteriorament ecològic -sequera, plagues, desastres naturals, accidents industrials i nuclears⁽⁸⁾- acompanya sovint altres causes ja esmentades, com ara la fam i els conflictes armats. És important ressaltar que aquests últims tenen *per se* unes repercussions sobre el medi ambient d'enorme gravetat (bombardeigs, destrucció de collites, utilització d'armes químiques, etc.).

Així mateix, grans nombres de desplaçats i refugiats, especialment quan es concentren en zones ecològicament fràgils, poden tenir un impacte molt negatiu sobre l'ecosistema local a través de la deforestació (utilització de fusta com a material de construcció, com a llenya per cuinar, etc.), l'erosió, la utilització excessiva d'aigua i la seva contaminació. Refugiats moçambiquesos a Zimbabue o de Libèria als voltants d'Accra (Ghana) van deforestar centenars d'hectàrees. No obstant això, com argumentava una refugiada ruandesa: "No tenim més remei que aconseguir fusta allà on podem. Som conscients dels estralls que causen però poder cuinar és la nostra necessitat immediata."

En alguns camps de refugiats les organitzacions internacionals proveeixen els refugiats de llenya i carbó portat de zones sense risc de deforestació.

2.7. UNA ORGANITZACIÓ CREIXENT

Per últim, passem a descriure el nivell organitzatiu que amb esforç es va aconseguir. "El meu poble és com un bambú -deia una vella vietnamita-. Una planta sola, per més forta que sigui, es pot trencar; moltes plantes juntes poden resistir qualsevol escomesa." I així és. Només uns

exemples:

- El poble saharià, abandonat per tothom, fa disset anys que viu enmig del desert i hi ha creat un miniestat amb el seu parlament, els seus tribunals de justícia, la seva policia, la seva xarxa sanitària, els seus serveis socials, etc., tot esperant el retorn a la seva pàtria.

- Les *Comisiones Permanentes* (CC.PP.) són la xarxa organitzativa que funciona entre els diferents campaments de refugiats guatemalencs del sud de Mèxic. Els organismes oficials reconeixen la seva funció d'interlocutors en tot allò relacionat amb la vida dels camps i el retorn. Les CC.PP. han fet possible la trama social, l'educació d'adults, les escoles, les cooperatives artesanals, l'animació de joves i nens, l'atenció a la salut, etc. i la planificació del retorn a Guatemala.

- El MOLU (Mozambique Open Learning Unit) és un programa innovador, una espècie d'ensenyament a distància, que prepara estudiants -des dels 15 fins als 45 anys- perquè puguin passar els exàmens fins a obtenir el títol de batxillerat. L'ACNUR només té un programa d'educació primària entre els refugiats moçambiquesos de Malawi. La idea de l'*open learning* consisteix que els estudiants disposin de materials adaptats per estudiar per si mateixos i comptin amb el suport de tutors repartits en diversos centres d'educació. A cops passa que pares i fills van a la mateixa classe. L'absència de dones és un reflex de l'organització social als campaments. La supervivència és el primer i la dona hi fa un paper fonamental.

2.8. L'ESPERA DEL RETORN

"La gent viu amb l'esperança de poder tornar a casa seva. Si bé és cert que els refugiats moçambiquesos que conec estan desplaçats, ells no se senten perduts. Cadascú coneix molt bé el poble i la casa dels seus pares i esperen poder tornar-hi. La gent es preocupa amb afecte pels orfes i investigan el lloc on vivien els seus pares perquè també aquests nens puguin un dia tornar a casa seva. Els refugiats estan molt orgullosos de ser moçambiquesos, malgrat que alguns fa més de deu anys que no han tornat i molts altres han nascut a Malawi. Però els uneix el mateix sentiment patri" (*M. Chilinda, del SJR a Malawi*).

Ni la duresa de vida als campaments, ni els anys que hi han passat apagaran la flameta d'esperança amb què van arribar.

"Vam arribar sense res, només amb l'esperança que aviat podríem tornar al nostre país. I tots havíem portat la clau de casa." (*Nuha Nafal, Palestina*).

"Els meus dos petits van néixer al campament i els altres dos havien vingut amb mi el 1987. El meu somni és tornar a la meua pàtria. Hi cultivàvem mandioca i anacards i no ens havia faltat mai menjar fins que ens vam veure obligats a marxar a causa de la violència. Aquí no tenim terra ni res a fer. No podem sembrar, ni teixir, ni cosir. Però estem molt agraïts per l'ajuda que rebem. Tanmateix, el nostre desig més gran és tornar a casa i tornar a començar de nou, mirant pels nostres fills com sempre hem fet" (*dona moçambiquesa*).

Pel tronc del desig i l'esperança va enfilant-se també la mareselva de la por i la inseguretat davant el futur.

"Vam arribar a Zimbabue el 1984, quan es va obrir aquest campament. Ara ens diuen que ja podem tornar a casa. Però allà els camins estan sembrats de mines. Com podem caminar per llocs minats? Com podré conduir un camió si en qualsevol moment puc saltar pels aires? Molta gent a Moçambic ha perdut una cama en ensopegar amb una mina antipersonal. Volem tornar, amb la condició que hi hagi pau. Jo vull refer la meva vida, necessito diners, menjar, però sobretot seguretat i pau duradores." (*Simone i Zacaries, Moçambic*).

No els serà fàcil tornar a començar. Quan Tev Soeun arribi al seu poble, a Cambodja, rebrà d'ACNUR l'alimentació durant un any, l'estructura de la casa i eines per sembrar un tros de terra. I com ella, milers i milers de retornats. Els primers guatemalencs, que el gener de 1993 van arribar a la selva d'Ixcán, deixant els campaments del sud de Mèxic, es van trobar aïllats enmig de camins intransitables, sota unes naus sense murs, amb sostres de zenc i voltats per l'exèrcit. L'ACNUR i la resta d'organismes oficials se'n desentenien perquè ja han tornat al seu país. Només les ONG i grups internacionals solidaris continuen al seu costat per compartir la duresa del retorn.

3. EL DRET D'ASIL

Des de fa 3.500 anys, la civilització occidental ha reconegut el dret d'asil. El *fugit* que arribava a refugiar-se a determinades ciutats o a l'altar de les esglésies era intocable mentre restés en aquests llocs. "Quan fallen totes les altres proteccions, l'asil en un país estranger és l'últim dret humà".⁽⁹⁾

Fins aquí, hem seguit una mica i des de lluny la situació d'aquests més de 40 milions de refugiats i desplaçats interns que hi ha al món. Però aquests rostres morens o negres o asiàtics que ens creuem cada dia pels carrers del nostre petit món, qui són? Refugiats? Emigrants? Dels 20 milions de refugiats, menys del 5% es troben als països d'Europa occidental. El 95% restant viu en països del Sud, és a dir, en el mateix Tercer Món on es generen els refugiats. Aquest 5%, com ha aconseguit arribar a un país del Nord per fer valer els seus drets?

La *Convenció de les Nacions Unides sobre l'Estatut dels Refugiats* (1954) i el *Protocol* posterior (1967) són el marc general que salvaguarda els drets dels refugiats en diversos aspectes:

- no discriminació (raça, religió o país d'origen)
- igualtat davant la llei
- benestar (habitatge, educació, treball, seguretat social)
- drets de reunió i lliure circulació
- no ser tornat al seu país, en cas d'expulsió, sinó a un "tercer país"

Però des de 1967 fins avui, el rostre geopolític del món ha canviat i els 117 països que signaren l'un i l'altre document han adaptat les seves polítiques a les noves circumstàncies. Els esdeveniments decisius que més han influït en les noves polítiques per als refugiats són:

- La caiguda del mur de Berlín, el 1989, i la consegüent allau de ciutadans de l'antic bloc soviètic cap a l'Alemanya reunificada.
- L'acord de Shengen (10.6.90) i la Convenció complementària, que estableixen l'harmonització i l'enduriment de les polítiques migratòries a Europa (condicions d'accés al territori per als no europeus: exigències dels visats; determinació del país responsable de l'examen d'una demanda d'asil; creació d'un Sistema Informàtic (SIS) de persones *non gratas*).
- La Convenció de Dublín (15.6.90), que ratifica els acords de Shengen.
- El Tractat de Maastricht (7.2.93), que segella la Unió Europea (UE).

El final de la Guerra Freda i l'augment de l'armamentisme afegeixen noves situacions a la tragèdia, alhora que continuen els problemes antics. Mrs. Sadako Ogata (ACNUR) ho denunciava: "Després de l'esfondrament del món comunista, els occidentals ja no tenen interès ideològic a acollir els refugiats". Així ho reconeix també G. Da Cunha, representant d'ACNUR a Espanya: "Europa occidental aplica rigorosament de manera cada vegada més restrictiva la definició del refugiat que figura en l'article 1.A de la Convenció de Ginebra (...) Així ens enfrontem amb una situació una mica paradoxal, segons la qual el nombre de refugiats augmenta globalment al món, mentre que disminueix el nombre de persones reconegudes com a refugiats sota la Convenció en el món occidental".⁽¹⁰⁾

La solució, segons el mateix autor, no passa per l'augment del control o per la repressió arbitrària, sinó per una voluntat política a nivell europeu: "El problema dels immigrants en general, i dels refugiats en particular, no és tant una qüestió de garanties legals, sinó sobretot una qüestió de política governamental que cal resoldre en un marc regional, si ens referim als països de la Unió Europea i del Nord d'Europa. En aquest sentit, els estats esmentats han d'enfrontar el problema dels desplaçaments de la població mitjançant polítiques migratòries definides i lleis reguladores del dret d'Asil, d'acord amb l'essència de l'Estat de Dret".

3.1. EL DRET D'ASIL A LA UNIÓ EUROPEA

"França no pot acollir tota la misèria del món" (Mr. Pasqua, en roda de premsa). França iniciava, el 1989, la reforma de la seva política d'asil destinada a salvaguardar el dret per als refugiats "vertaders" i a evitar així manipulacions de procediment. En realitat, tots els estats europeus participen en la mateixa cursa.

El 1992, i per ordre d'importància numèrica, els sol·licitants d'asil a països de la U.E. van procedir de: Europa (64,1%), Àfrica (18,6%), Àsia (11,5%), Pròxim Orient (4,6%) i Amèrica (1,2%).

Peticions d'asil als països de la U.E. (1994)

Alemanya	127.210
Holanda	52.576
Regne Unit	32.830
França	26.044
Suècia	18.640
Bèlgica	14.353
Espanya	11.992
Dinamarca	6.654
Itàlia	1.755
Grècia	1.277
Finlàndia	836
Portugal	614
Luxemburg	165
Austria*	No disponible

* A Austria 4.474 persones sol.licitaren asil el 1993

Font: ECRE. 1995

És evident l'augment de demandants d'asil que s'ha produït a Europa a partir de 1990. En el període 1991 i 1992 es va registrar un augment significatiu a Alemanya (de 256 a 438 mil demandes) i disminucions importants a França (de 46,5 a 28,9 mil), a Itàlia (de 26,5 a 2,6 mil) i al Regne Unit (de 44,7 a 24,6 mil).⁽¹¹⁾ Encara que alguns fluxos siguin conjunturals (de l'ex-Iugoslàvia o d'Albània principalment), la tendència és clarament a l'alça. En conseqüència, les noves disposicions o revisions del dret d'asil apunten cap a un doble objectiu:

- *dissuadir* mitjançant procediments expeditius, per la supressió de beneficis socials, per una interpretació restrictiva o elitista de la Convenció de Ginebra i per l'expulsió dels rebutjats.
- *impedir* l'accés al territori mitjançant la política de visats, les sancions contra les companyies de transport aeri, marítim o terrestre, la selecció a la pròpia frontera o el reenviament al país de primera acollida.

Les adaptacions que la majoria de països comunitaris estan fent en la seva legislació sobre el dret d'asil giren al voltant de:

- Condicions d'entrada i circulació d'estrangers (acords de Schengen sobre visats).
- Creació d'una "zona internacional" en ports i aeroports, vertader filtre de selecció.
- Raons "ben fonamentades".
- Procediment d'urgència (48 o 72 hores).
- Control judicial.

- Repatriació voluntària.
- Concepte de "tercer país segur".

Tot aquest muntatge jurídic només es pot mesurar bé quan hom s'adona que el seu rerafons és protegir una opinió pública cada dia més adversa a l'acceptació d'estrangers al seu si, amb un discurs civilitzadament correcte ("no podem carregar tota la misèria del món", "el dret d'asil s'ha desvirtuat", "falsos refugiats", "per aquí es cola tot..."). Tanmateix, l'impacte d'aquestes mesures restrictives sobre el nombre de sol·licitants ja es va deixar sentir el 1993, quan no solament disminuï el nombre total de sol·licituds, sinó que només en tres països es donaren augments significatius (Bèlgica i Holanda, i fora de la UE, a Noruega), i es mantingueren o disminuïren significativament en la resta de països de la UE.

Encara que no podem parlar pròpiament d'un oblit de la Convenció de Ginebra, és fàcil constatar que la seva aplicació es fa cada vegada més marginal o, de fet, resulta impossible. Una mostra és el descens dràstic de la concessió de l'estatut de refugiat, la mitjana de la qual oscil·la avui, a Europa, entre el 5% i el 10% dels demandants.⁽¹²⁾ Diversos factors expliquen aquesta nova situació:

1. L'enfonsament de l'imperi soviètic i la fi de la Guerra Freda, com ja hem assenyalat. Amb aquestes noves coordenades, la Convenció de Ginebra (1951) pertany a un període històric d'enfrontament Est-Oest superat i, per consegüent, ha caigut en desús la seva funció d'emparar les víctimes del comunisme.
2. La distància cada vegada menor entre les nocions de "refugiat" i "emigrant". La diversificació actual de les causes de l'exili i de l'origen geogràfic dels exiliats fa irrellevant etiquetar com a "refugiat" o "emigrant" persones que fugen de situacions de desordre o de violència generalitzada (política, econòmica o social). A més, en tancar-se els països del Nord a la immigració, molts emigrants utilitzen els procediments d'asil com a únic mitjà per regularitzar la seva situació.
3. L'augment alarmant del racisme i els sentiments de xenofòbia. Aquesta obsessió per la seguretat de l'estat endureix les polítiques de control i està subjacent en l'actual harmonització de les polítiques europees en matèria d'asil que porten a terme els ministres de l'Interior dels estats associats (grup de Schengen, grup Ad Hoc immigration).

Les veritables solucions han de ser clarament alternatives, fonamentades en raons humanitàries més que en distincions legals, amb l'objectiu d'avançar cap a una respectuosa integració social o preparar un retorn i/o repatriació voluntàries quan s'hagin acabat les causes de l'exili. Per això, avui es van obrint camí dos nous conceptes: el d'*asil humanitari*, que va de la mà amb el de *protecció temporal*.

3.2. EL DRET D'ASIL A ESPANYA

La *Llei Reguladora del Dret d'Asil i Condició de Refugiat* fou promulgada el 26/3/84, però és només des de 1988 que s'observa un major moviment. En aquell any, segons les dades del

Ministeri de l'Interior, els sol·licitants d'asil foren 4.504, que van pujar fins a 8.647 en 1990, 11.708 en 1992 i 11.942 en 1994. Espanya -amb el 5% de concessió de l'Estatut del Refugiat- se situa molt pel darrere del promig de la UE -que volta el 10%- i amb l'aggravant que la llei espanyola no contempla ni l'asil per raons humanitàries, ni el recurs judicial suspensiu.

D'acord amb la política de la UE d'harmonitzar a la baixa les lleis sobre refugiats, el Congrés ha aprovat una nova llei més restrictiva en diversos conceptes, especialment en el que fa referència als tràmits de la petició.

El principal problema que una persona demandant d'asil ha d'afrontar avui és el de presentar *proves* (motius pels quals hagué d'abandonar el seu país i no hi pot tornar). La minoria de sol·licitants als quals se'ls concedeix l'asil, viuen situacions d'extrema carència els primers mesos després d'arribar, ja que les prestacions econòmiques s'han reduït de sis a tres mesos i, en substitució, són enviats a centres d'acollida temporals fins que poden aconseguir les condicions mínimes d'habitatge i treball.

ANNEX 1. LES MINES ANTIPERSONALS: UNA GUERRA QUE NO TE FI

"La llavor el dimoni": Així anunciava el setmanari *Time* en la seva portada del número 50 (13.12.93), un reportatge sobre les mines antipersonals, la seqüela més horrorosa de les guerres que assolen els països del Sud. Per a aquest Quadern, el tema és de gran importància si tenim en compte que, tant entre les poblacions desplaçades com entre retornats i refugiats, les conseqüències del minatge són tràgiques.

Des que el 1992 fou llençada la Campanya internacional per a la prohibició de les mines (International Campaign to Ban Landmines), dotzenes d'ONG d'arreu del món l'han secundada. La necessitat de la prohibició es fa palesa per les dades que oferim a continuació.

Dades sobre un negoci infame⁽¹³⁾

Producció mundial

- Cada any es fabriquen entre 15 i 50 milions de mines.
- Es calcula que n'hi ha un stock emmagatzemat d'uns 100 milions.
- Els principals països productors són, per ordre d'importància, Xina, Itàlia (l'empresa Fiat és un dels primers fabricants mundials), l'ex-URSS i els EUA. Altres productors importants són: França, Regne Unit, Alemanya, Àustria, Suècia, Suïssa i l'ex-Iugoslàvia. Alguns països del Tercer Món també hi fan un paper important: Sudàfrica, Índia, Xile, Pakistan, Corea del Nord i Vietnam.
- Les més modernes són de plàstic, amb detonador químic, indetectables i es poden llençar des d'un helicòpter o mitjançant un canó d'artilleria.
- El cost de la majoria de les mines oscil·la entre els 10 i els 20 dòlars per unitat, però algunes tenen un preu inferior a 3 dòlars (no és casualitat que hagin estat anomenades "l'arma dels pobres").
- La seves mides i forma s'assemblen als d'una llauna de conserva o de beguda. Les tristament cèlebres "mines papallona" són més petites i van ser utilitzades per l'exèrcit soviètic a l'Afganistan; pel seu aspecte amb aletes de coloraines els nens s'hi senten atrets perquè creuen que són joguines.

Mines sembrades

- N'hi ha uns 100 milions en 62 països. Els països més castigats són: Afganistan (10 milions), Cambodja (10 milions), Angola (10 milions), Iraq (territori kurd, 5-10 milions). Romanen actives entre 25 i 50 anys.

El negoci de les mines

- El negoci no és la venda de les mines, sinó, ben al contrari, l'adquisició dels moderns sistemes per a col·locar-les (semmbramines aeris i terrestres) i, d'altra banda, les milionàries concessions que les empreses obtenen de l'ONU per desminar els camps, ja que, a més de les mines, també fabriquen les sofisticades màquines i els components per desminar. S'estima que el cost de desminar, per unitat, és de 300 a 1.000 dòlars.
- De vegades, la mateixa empresa proveïdora de les mines, mitjançant filials diferents, ven els sistemes de col·locació i el material necessari per desminar, amb la qual cosa es tanca un autèntic *cicle de la ignomínia*.
- Per desminar una superfície equivalent a un camp de futbol, es triguen tres mesos i gairebé sempre hi ha algun accident de mort o ferit (segons una estimació, una víctima per cada 5.000 mines desactivades).
- La investigació sobre aquesta mena d'armes continua. Al Regne Unit, per exemple, hi ha un programa per al desenvolupament de mines ultrasofisticades, conegut per les sigles MINX (Mines Into the Next Century).

Conseqüències humanes i econòmiques

- Les víctimes anuals: 800 morts mensuals i un gran nombre de ferits a tot el món. Són civils, no militars, i especialment dones i nens, mutilats per tota la vida o morts en tornar a les seves tasques diàries: buscar aigua, llaurar els camps, anar a l'escola, jugar...
- 35.000 refugiats afgans no es van poder proveir d'aigua perquè havia estat minat el recorregut de la canalització.
- A Cambodja, hi ha una mitjana de 300 ferits per explosió de mines cada mes, sense comptar els que no arriben al centre de salut més proper i moren pel camí.
- A tots els països minats augmenta el nombre de discapacitats i mutilats, joves en la seva majoria, amb la consegüent despesa d'atenció hospitalària, pròtesi, rehabilitació i programes d'integració laboral i social.
- La inseguretat i el terror incideixen en la psicologia de la gent ja molt colpejada pels anys passats de guerra o d'estada als campaments.
- Els camps minats impedeixen les tasques agrícoles i retarden o comprometen el desenvolupament de l'economia d'aquests països, que han quedat arruïnats després de llargues guerres.

La fabricació i el comerç de mines a Espanya

Gran part de la fabricació de mines i submunicions a Espanya va a càrrec d'EXPAL (Explosivos Alaveses S.A.), empresa vinculada a Unión Española de Explosivos del grup ERCROS i per tant la multinacional kuwaitiana KIO (després de la crisi de KIO a Espanya, EXPAL està sondejant altres multinacionals). Com passa amb les altres indústries armamentístiques, l'accés a la informació sobre la producció, venda i destinació final del producte és pràcticament impossible. Diverses fonts informen de la utilització de mines espanyoles en el conflicte entre el Front Saharaui i l'exèrcit del Marroc, com també a la guerra Iran-Iraq. El govern espanyol ha de fer-se seus els objectius de la Campanya internacional i defensar-los a la revisió de la Convenció de les N.U. (Dades extretes de Greenpeace: EXPAL. *La fabricación y el comercio de las minas en España*, 1994)

Conclusió: cap a la completa prohibició de les mines

El 1980, les N.U. van aprobar la Convenció internacional per a la prohibició o la limitació de l'ús de certes armes (mines, trampes explosives i altres sistemes) que, el 1994, havia estat ratificada per només 41 països -entre els quals hi havia Espanya-. Alguns dels signataris ja l'han incomplert. Aquesta Convenció, entre d'altres restriccions sobre armament, en el Protocol II prohibia l'ús de mines contra la població civil.

Tanmateix, aquest document no preveu ni la producció ni la venda de mines i deixa de costat la seva utilització en conflictes interns (no internacionals). França i els EE. UU. han aplicat una moratòria sobre l'exportació de mines des dels seus països.

A petició de diversos governs, la revisió del text de la Convenció ha d'aprovar-se el setembre del 1995. Per aquest motiu, està en marxa la Campanya mundial de suport a la prohibició total de mines al món. Segons declara un dels portaveus⁽¹⁴⁾: "El Protocol sobre mines de terra és un complet fracàs i ha estat rutinàriament ignorat per quasi tots els que utilitzen mines. No és possible enfortir-lo. Cal substituir-lo per una prohibició".

La Campanya ha d'aconseguir que la Convenció estableixi la completa prohibició de la producció, la venda i l'ús de tot tipus de mines.

ANNEX 2. TESTIMONIS DELS CAMPS DE REFUGIATS

LA HISTORIA DE CHREUK

Sóc Chreuk, un cambodjà de 35 anys, amb les dues cames amputades. Vaig ser soldat a la província de Battambang. Un dia, durant un enfrontament militar, caminava cautelosament per un bosc cap al nostre objectiu. Malauradament, no vaig adonar-me que la mina estava sembrada cuidadosament sota el terra. Ja l'havia trepitjada i de sobte em volaren les dues cames abans que pogués retrocedir. Només em queden els dos monyons. Ara, no puc moure'm sense cadira de rodes.

Vinc d'una família de set germans. El meu pare el van matar durant el règim de Pol Pot. En aquella època, també, vaig treballar als camps comunals de Mongul Boreiy. Més tard, vaig convertir-me en soldat i vaig ser-ho fins que vaig perdre les cames. Vaig recuperar-me i estudiar a l'escola tècnica COERR al Campament de Refugiats Site 2 a la frontera de Tailàndia.

Estic casat. L'any 1992 vaig conèixer la meva dona al campament just abans que fóssim repatriats cap a Cambodja. Ara tenim un nadó preciós de dos mesos. Treballo al taller de Producció de Cadires de Rodes Bantey Prie, portat sota els auspicis del *Servei Jesuïta als Refugiats* a Cambodja. Torço barres de ferro per fer frens per les cadires de rodes que construïm. Sóc feliç fent això perquè estic fent-ho per a companys cambodjans minusvàlids. Si ells també tinguessin una cadira de rodes, podrien anar a tot arreu i serien feliços.

No obstant, no puc suportar més veure a la gent perdent la vida o algun membre cada dia. Per això vull dir al món: prou fabricar mines, prou sembrar mines. Si us plau, ajudeu-nos a treure les mines dels nostres camps. La vida dels minusvàlids és molt difícil. I si hi ha mines, hi haurà qui perdrà les cames com jo... si no és que mor al moment.

LA VISIÓ D'UN COOPERANT A L'ÀFRICA

Estimats amics: Moltes gràcies per les vostres notícies. Certament fa il·lusió rebre notícies dels companys, sobretot quan un es troba un xic lluny. He de confesar-vos que aquests inicis no han estat fàcils.

El que puc dir és que en mig d'aquesta nit fosca he experimentat la força de la pregària i l'eucaristia. Són les que han donat sentit als moments foscos pels quals passava.

Fa 10 dies que he deixat de treballar al camp XX. Ha estat una decisió difícil per a mi, car em trobava molt bé amb aquells refugiats i ja havia començat a fer amistats. Vaig veure que si no podia tenir un mínim de llibertat i de claredat en les relacions amb l'equip directiu no podia treballar a gust i això a la llarga ho patirien els refugiats. He volgut fugir de tota mena de protagonismes personals o institucionals, deixant-me portar per l'únic objectiu que m'ha dut aquí: el *servei als refugiats*, intentant fer camí amb ells, acompanyant-los en aquests moments difícils d'exili.

També em dol especialment haver-vos de dir que he quedat una mica decebut del paper que fan algunes ONGs, el seu estil de treballar, la seva manera d'estar. De l'experiència viscuda fins ara penso que el que compte són les persones concretes i no les ONGs. Penseu que en els primers mesos de la tragèdia es movien per la zona més de 120 ONGs diferents! Cadascuna a plantar la seva bandera. Realment s'han gastat molts milions en infraestructures innecessàries. Milions que s'han tret als refugiats.

Però prefereixo oblidar aquest tema i torno a parlar-vos del camp que ara deixo i de les seves persones. Certament la meua marxa no podrà esborrar del meu cor noms i rostres concrets: a Jean Claude, un jove minusvàlid de 20 anys que viu amb el seu germà petit de 10. La resta de la seva família es troba a Ruanda, si bé ell em deia que estava segur que el FPR ja hauria matat els seus germans. Penseu que a l'interior de Ruanda desapareixen molts hutus, una gran majoria a les presons. Els tutsis són més discrets que els hutus i maten sense fer soroll perquè l'opinió internacional no s'assabenti del que passa i continuï l'ajut internacional. Tampoc puc oblidar a Jean Baptiste, un jove de 19 anys que ha quedat sol, no té notícies de la seva família. Un dia em deia que volia fugir a peu de l'Àfrica fins a Europa. Em comentava que l'Àfrica no tenia futur. L'Àfrica, el continent més jove! Darrera les seves paraules s'amagava la desesperació d'un jove, sempre amb la mirada trista. Desànim que també es reflectia en Janvier, un altre jove del camp. No puc oblidar-me tampoc de Laurent, un agrònom que treballava en la mini-biblioteca del camp. Aquest encara tenia sort, em deia, car havia pogut reunir tota la seva família. Rose és una de les persones que més m'ha impressionat pel seu coratge. Té quatre fills petits i el 28 de desembre va morir la seva cunyada deixant quatre petits més. Ella els ha adoptat i ara ha quedat sola amb vuit fills sense notícies del seu marit que sembla que és a Ruanda. A ella li és molt difícil l'entrada al país car treballava a la Presidència del Govern de Habyarimana. Rose és una dona que mai m'ha negat un somriure. Com he après d'aquesta dona! I com d'ella, de tantes altres.

La vida en els "sheetings" és molt dura, penseu que sota aquests plàstics que serveixen d'habitable durant el dia et torres de calor i al vespre et peles de fred. Per això molts infants tenen problemes respiratoris i van amb el rostre ple de mocs. L'altre dia vaig estar deu minuts a l'interior d'un "sheeting" a l'una del migdia i en sortir estava xop de suor. Un altre problema greu és la manca d'aliments en els camps. Un problema de quantitat i qualitat que afecta d'una manera especial a la població infantil i a la gent gran. Realment és inhumà viure d'aquesta forma i el més greu és que tenim refugiats per anys.

Al llarg d'aquest temps m'he fixat que el que més aprecien els joves és l'amistat, la confiança, la comprensió. Tot això els dóna esperança per lluitar contra totes les dificultats que han d'afrontar dia a dia. Veig que és en la relació personal on es pot fer més bé.

Realment en aquests inicis difícils m'adono com el Senyor és el que em dóna forces per continuar fent camí.

Josep, malgrat aquests inicis difícils jo t'aconsello moltíssim que vinguis a l'Àfrica. Realment tot i els moments difícils que he viscut, de foscor, de no veure-hi gens clar, si hagués de tornar a començar repetiria tot el viscut fins ara. Crec que és una gràcia de Déu passar una part de la nostra joventut en aquest continent. Aquí la vida, la mort, el temps, les relacions... tenen uns valors completament diferents als nostres. Perquè no passis pel tràngol que he passat jo, sí que t'aconsello que vagis al Txad amb un projecte definit, amb una "composició de lloc" del que

faràs tan clara com puguís. Després ja hauràs d'improvisar i adaptar-te sobre la marxa, però crec que és molt important tenir un nord. També crec que és important tenir clar perquè has vingut a l'Àfrica. Crec que això et pot ajudar força en els teus inicis. Crec que és molt important el que diu l'article 15 de la Constitució zairenys: "Debrouillez-vous", jo crec que això serveix per a tota l'Àfrica.

P.D.: Per aquestes terres ens manca material i roba d'esport. És molt important que els joves facin esport, car tot el dia el passen "tancats" en els "sheetings". Si podeu fer alguna campanya a nivell d'escoles o coneixeu algun empresari del sector que tingui restes de sèrie o vulgui col·laborar en l'ajut als refugiats serà molt benvingut. Especialment ens fan falta samarretes, pantalons, pilotes de futbol, bàsquet, manxa per inflar-les... Gràcies!

RELAT D'UNA NENA CAMBOTJANA

Hola, em dic Nai. Tinc 13 anys i estudio tercer de Primària en una escola del camp de refugiats "Site 8". Som una família nombrosa, encara que molts dels meus germans han mort o desaparegut. Jo sóc la penúltima, i després ve una germana. Alguns dels meus germans grans ja estan casats i tenen fills. Tots vivim a la mateixa zona del camp, i a mi sovint em toca de cuidar els meus estimats nebots.

La meua família va fugir de Cambotja a Tailandia quan jo tenia tres anys. Primer vam estar en un camp de refugiats anomenat "Sakeo" i més tard ens traslladaren a un altre que es diu "Khao-i-Dang".

Un dia, una gent que feia poc havia arribat al camp des de Cambotja, va explicar al meu pare que havien vist alguns dels meus germans grans i els meus avis vius al nostre país; el meu pare no s'ho acabava de creure, perquè tots pensàvem que eren morts. Aleshores, el meu pare va decidir que tornàrem a Cambotja per buscar-los i poder reunir-nos amb ells. Feia ja molts anys que no els vèiem. Però quan ens dirigíem a Cambotja, en els boscos de la frontera, vam trobar-nos amb guerrillers de Khmer Roig, que ens van fer presoners -els guerrillers del Khmer Roig són perillosos, tan perillosos com el seu cap, que es diu Pol Pot. Quan es van fer amb el poder a Cambotja, van establir un règim comunista pro-xinès, que es dedicà a massacrar milers de cambotjans, només perquè no pensaven com ells. Això va passar l'any 1975, i va ser horrorós. Tothom tenia por, i els que podien fugien atemoritzats. També els meus pares van fugir, però jo no me'n recordo. Quan ens van fer presoners els del Khmer Roig, estaven en guerra amb el Vietnam; però som nosaltres els qui patim els bombardeigs de les tropes vietnamites. Ens han anat canviant de camp, fins que hem arribat a aquest camp de refugiats "Site 8", fa una mica més de dos anys.

"Site 8" es troba a Tailandia, a dos quilòmetres de la frontera amb Cambotja. Totes les casetes del camp són cabanes de bambú i palla, i en moltes d'elles hi viuen dues o més famílies. Els aliments els rebem de franc de l'ONU: arròs i peix en conserva, sobretot. També ens donen mantes i mosquiteres. Hi ha gent que planta blat de moro o papaia i així podem variar una mica els àpats. Menjar sempre el mateix resulta molt avorrit.

Tenim un petit hospital on hi treballen molts metges estrangers. Sempre és ple de gent. Quan els vietnamites bombardegen el camp, hem de portar els ferits a d'altres llocs.

Quan ho passo pitjor és quan ataquen els vietnamites, que són els que manen ara a Cambotja i estan en guerra amb Tailàndia. Tot retrona i sembla que el món s'hagi d'acabar. Per protegir-nos, ens fiquem en uns forats excavats davant de les portes de les cases, i fins que els sorolls no s'acaben no podem alçar els ulls i veure les destroces que han fet. Ningú no pot acostumar-se als bombardejos. Sempre es produeix una gran confusió, i es produeixen molts morts i ferits. L'endemà de la batalla tenim funerals en la pagoda del camp, per tal d'incinerar les persones mortes i resar per elles.

El meu pare és un "accha"(mestre) en la pagoda del camp. Tinc un germà que és monjo des de l'any passat. La meva mare té una petita parada en el mercat. Un altre germà meu treballa en el centre de rehabilitació amb uns estrangers fent cames ortopèdiques per als mutilats. Dels altres germans i avis, no en sabem res.

Cada matí vaig quatre hores a l'escola. No hi podem estar més hores perquè no hi ha prou professors al camp per a tots els nens. Només a la meva classe ja som més de seixanta, i hi ha moltíssims nens que no han anat mai a l'escola. Jo ja sé llegir i escriure, encara que he de millorar les meves faltes d'ortografia.

Després de dinar una mica d'arròs bullit, torno a sortir amb els meus companys i companyes de classe a vendre objectes d'artesanía que fa la gent del camp. Els venem als estrangers que vénen a treballar i a ajudar-nos, o als que vénen a visitar "Site 8" i tenen molts diners.

Fa uns dies un estranger em va preguntar d'on era la meva família i en quin poble havia nascut. Vaig haver de respondre-li que no ho sabia. Per la nit, li vaig preguntar a la meva mare i ella m'ho va dir. També m'explicà moltes coses de la meva família i del nostre bonic país. M'agradaria poder anar-hi a viure, però primer cal que hi hagi pau. Serà algun dia possible viure en pau a Cambotja?

TESTIMONI D'UN COOPERANT A CAMBOTJA

A finals de gener del 1991 em vaig incorporar al Servei Jesuïta als Refugiats (SJR) a Cambotja. Tres mesos abans s'havia firmat l'acord de pau que permetia de posar fi a més de 20 anys de guerra. Un dels objectius d'aquest acord era repatriar els més de 400.000 cambotjans que en els dotze últims anys havien aconseguit d'escapar a Tailàndia i ocupaven els vuit camps de refugiats establerts en la frontera.

Durant l'obligada escala a Tailàndia vaig poder visitar tres d'aquells camps. Va ser el meu "aterratge" a Àsia. (...). En arribar, vaig anar amb el meu company Felip a "Site 2", el més gran dels camps amb una població de 190.000 habitants. Quan ens hi apropàvem, els filats que l'envoltaven i els successius controls policials transformaren l'emoció acumulada el dia anterior en un silenci cada vegada més intens. Em sacsejà la sensació que el món real havia quedat a fora i que em trobava en una situació humana portada al límit de la supervivència. Tenia davant meu milers de persones amuntegades en petites cases de bambú, pràcticament sense res, i sense poder sortir d'aquell recinte de 4 quilòmetres per banda. Més de la meitat eren nens per sota de 12 anys, que no havien conegut cap més realitat que el camp, i que només sabien del seu país per allò que els més grans els havien explicat.

Amb el Felip vam visitar moltes famílies i ell m'anava introduïnt en la història de cada una d'elles. Ben aviat aquell silenci s'anà omplint de vida. El primer que un cambotjà et regala és el somriure més ample que hom pugui imaginar, i una acollida cordial que va més enllà de les barreres de l'idioma. A cada casa que visitàvem ens sentíem acollits com amics. Sovint em donaven les gràcies per quelcom que jo no podia entendre però que em quedà gravat. El Felip m'ho traduïa: "Et donen les gràcies perquè vas a treballar a Cambotja. El teu treball els ajudarà a tornar al seu país".

Una de les trobades m'impressionà especialment. Mentre estàvem jugant amb uns nens, un d'ells intentava d'ensenyar-me a comptar de l'1 al 5. Ràpidament s'organitzà un gran aldarull. La meua poca perícia per pronunciar el que per a mi eren sons totalment nous el feia riure de valent. La seva mare se m'apropà per dir-me que el seu fill estava content amb mi i que me'l regalava perquè me l'emportés. Després de dubtar una estona sobre l'humor de l'anècdota, vaig dir-li que m'emportaria la seva filla de dos anys perquè era més maca. Ella no acceptava el canvi i després d'un estira i arronsa li vaig preguntar per quin motiu volia que em quedés el nen però no la nena. La seva resposta em mostrà la seriositat de la conversa: "La meua filla estarà bé amb mi, però quan el nen tingui 12 o 13 anys se l'emportaran per fer-lo soldat i segurament mai més no el tornaré a veure. Amb una mica de sort, potser me'l tornaran sense un braç o una cama. El meu cor no pot viure amb aquesta angoixa. Seré molt més feliç si tu te l'emportes, perquè tindrà una educació i podrà viure lluny de la guerra".

Un dia vaig tenir l'oportunitat de visitar l'hospital, si és que a aquell munt de persones postrades se li pot donar aquest nom. Un dels pacients era un nen de 12 anys que tres mesos enrere havia tingut notícies del seu pare des de Cambotja, i s'havia escapat del camp per anar-lo a trobar. De camí trepitjà una mina i en l'explosió va perdre les dues cames pel damunt del genoll. Mai no podré oblidar el seu somriure i l'expressió de dolçor quan em demanà que compartís amb ell el seu menjar: un plat d'arròs i un tros de peix. Arribà també una ambulància amb tres ferits d'uns 20 anys. Tenien les cames destrossades per haver trepitjat mines. Una infermera ens explicà que en les darreres tres setmanes havien arribat 25 casos en les mateixes condicions. En els camps hi havia uns 4.000 amputats, i deien que a Cambotja passaven dels 30.000, la major part ex-soldats. Allò era només una part d'una realitat ben complexa.

Aparentment, la monotonia era la nota dominant dels camps. Un dia era igual a l'altre. El subministrament diari de la ració d'aigua i la distribució setmanal de l'arròs i les llaunes de peix, fixava el calendari. Els carrers eren plens de gent caminant en silenci sense destí determinat. Però era una monotonia trencada sovint per un incendi o una inundació, que arrossegava al seu pas tot el que trobava; monotonia trencada per la violència que la mateixa situació generava: robatoris, baralles, venjances i morts.

Viure en el camp de refugiats significa únicament intentar de sobreviure. La paraula futur té un significat que no va més enllà d'unes hores, com a molt, d'uns dies. Em costa oblidar el relat d'un estudiant birmà que, perseguit a mort, va romandre setmanes perdut a la selva intentant d'arribar al camp. Al final vaig preguntar-li sobre els seus plans de futur, i em contestà: "jo no puc pensar en el que faré en el futur perquè jo no tinc un demà. L'únic que em preocupa és si podré sopar aquesta nit".

El diumenge pel matí vaig assistir a una eucaristia que celebrava una comunitat de catòlics.

Vaig dir-li al celebrant que feia un mes havia estat ordenat de diaca, i em convidà a acompanyar-lo i a llegir l'evangeli. Aquell dia tocava el relat de Lluc en el qual Jesús llegeix a la sinagoga el llibre d'Isaïes: "L'Esperit del Senyor m'ha ungit per anunciar als pobres la Bona Notícia, m'ha enviat a proclamar l'alliberament dels captius i la vista als cecs, per donar llibertat als oprimits...". Llegit entre aquella gent, assolí una nova dimensió i fou tal l'emoció que em vaig posar a plorar. Quan els donava la pau i la comunió vaig poder notar com Déu s'estimava cadascuna d'aquelles persones amb especial tendresa.

Vaig deixar els camps emportant-me aquelles cares somrients, aquelles històries i situacions que cridaven en silenci l'horror de la guerra i el dret a la vida. Aquest cop, el viatge de tornada fou molt diferent del d'anada. Havia estat testimoni de les conseqüències a les que pot dur la falta d'amor entre els homes. El silenci de l'arribada ara era ple de vides que transformaven el meu cor en una actitud contemplativa que no m'abandonà en els dos següents anys a Cambotja. M'havia trobat davant d'un nou rostre de Jesús, clavat a la creu de bambú dels camps de refugiats.

NOTES

1. Segons estimacions de l'ONU, l'any 2000, aproximadament un 50 % de la població mundial viurà a les ciutats. En els països occidentals i en gran part de l'Amèrica Llatina el percentatge actual supera el 70 %. El 1960, set de les deu ciutats més poblades estaven en els països desenvolupats; l'any 2000, vuit de les deu estaran en països del Sud.
2. Nader: *The international migration process as a dynamic system*, pàg. 149-150, en Actes del Congrés Internacional sobre la Població, que va tenir lloc a Nova Delhi, del 20 al 27 de setembre de 1989.
3. FNUAP: *Estado de la Población Mundial 1993*. Tanmateix, el PNUD, en el seu "Informe especial sobre los desarraigados", *Opciones*, 8/92, calcula la població migratòria en 75 milions.
4. Així ho destaca també amb valentia la senyora Sadako Ogata, en el discurs esmentat: "Els conflictes interns, ja sigui a Bòsnia-Herzegovina, Àsia central, Caucas, Somàlia o altres parts d'Àfrica, porten imatges quotidianes de criminalitat i inhumanitat. Els civils es veuen privats de l'accés a menjar, aigua i assistència mèdica. Els nens es converteixen en el blanc deliberat dels franc-tiradors. Actes horrorosos de violacions, assassinats i expulsions massives de minories -la molt censurable pràctica de la "neteja ètnica"- continuen. Hem superat el límit del tolerable en la guerra moderna i, en especial, en allò tocant a la població civil."
5. *Los Refugiados, un desafío a la Solidaridad*, document publicat per el Pontifici Consell per a la Pastoral dels Emigrants i Itinerants, Llibreria Editrice Vaticana, Ciutat del Vaticà, 1992, núm. 4.
6. *Refugee voices from Indochina, Refugee Participation Network*, Oxford, 1990.
7. Aquest deteriorament arriba, en alguns casos, a tots els nivells i converteix el lloc en un camp-presó, en mans de bandes de mafiosos i criminals. Aquest és el cas del Whitehead Vietnamese Detention Centre, a Hong Kong. "És un lloc horrible -explica un líder budista- on es prescindeix de les mínimes normes de justícia. El campament està controlat per gàngsters i mafiosos. La corrupció és total. Hi ha confidents pagats, espies, lladres, violència (...). Per a qualsevol cosa que necessiten, els interns han de recórrer a les organitzacions de l'hampa. (Pres d'una article de Simon Winchester, *The Guardian Weekly*, 3/1/93).
8. Com a conseqüència de l'explosió del reactor número 4 de la central nuclear de Txernòbil (Ucraïna), l'abril de 1986, que va contaminar una zona de 131 mil km² (equivalent a la quarta part del territori espanyol) a Ucraïna, Bielorússia i la regió russa de Bryansk, habitada per uns quatre milions d'habitants. Cent seixanta mil persones han estat reassentades. Aquesta és una xifra insignificant, si considerem que el desplaçament només va afectar els assentaments més contaminats (com la ciutat de Pripyat, abandonada pels seus 45 mil d'habitants). A la regió russa de Bryansk es calcula que uns 2,6 milions de persones viuen en 7.608 poblacions contaminades.

9. Atle Grahl-Madsen. Territorial Asylum (1980), vii. Cit. A U.S. Committee for refugees: *World Refugee Survey-1993*, pàg. 5.
10. "El derecho de asilo. Un problema de política gubernamental", publicat a *El País*, el 4 de març de 1994.
11. ECRE (European Consultation on Refugees and Exiles): dades de l'Assemblea General bianual.
12. La política restrictiva del dret d'asil es mostra eficaç. A França, per exemple, va baixant el nombre de demandants, des de 1989: 61.000 el 89, 54.000 el 90, 46.500 el 91, 28.900 el 92 i 27.600 el 1993; així com la taxa de concessió de l'estatut de refugiat: de gairebé el 80% el 1981, a no arriba al 30% el 1992. Només Dinamarca destaca de la resta de països europeus amb un 50% de concessions. En tercer lloc, hi hauria Holanda amb un 14%, més un 22% "de facto" i Suècia, amb un 5%, més un 49% per raons humanitàries i un 19% per especial necessitat. Espanya és a la cua, no arriba a un 5% de concessió de l'estatut de refugiat.
13. Dades extretes de diversos documents, entre els quals destaquem: Claire Brisset, "Meurtrière ingéniosité", *Le Monde Diplomatique*, març 1994; Claire Brisset, "Les enfants victimes des mines", *La Lettre*, núm. 41, maig 1994; *Guardian Weekly*, 22/5/94; International Campaign to Ban Landmines, Press release, 11/5/94.
14. Rae McGrath, Mines Advisory Group (EE.UU.)

